
СИМВОЛИЧКЕ КЊИГЕ ЕНГЛЕСКЕ ЕПИСКОПАЛНЕ ЦРКВЕ СА ПРАВОСЛАВНОГ ДОГМАТСКОГ ГЛЕДИШТА

(Наставак)

Б. ОТСТУПАЊА ЕНГЛЕСКЕ ЕПИСКОПАЛНЕ ЦРКВЕ ОД ДОГМАТСКЕ НАУКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

І. О ИЗВОРИМА ВЕРОУЧЕЊА

Глава прва

Учење Енглеске епископалне цркве о изворима вероучења садржи се у VI члану „Articles of Religion“, који у латинском тексту носи наслов: „Divinae Scripturae doctrina sufficit ad salutem“ („Учење божанских списа довољно је за спасење“). На српскохрватском језику тај члан гласи:

„Свето писмо садржи све што је потребно за спасење, да што се год у њему не чита, нити се оданде може потврдити, не смије се ни од кога тражити да вјерује (у то) као члан вјере или да се сматра потребним захтевом за спасење.

Под именом канонских књига Светога Писма Старог и Новог Завјета разумјевамо оне, у чији се ауторитет никад није сумњало у цркви.

¹⁾ Voigt, op. cit. стр. 71.

О именима и броју књига Светог Канонског Писма Старог Завјета:

Постање	Прва књига дневника
Излазак	Друга књига дневника
Левитска	Прва књига Јездрина
Бројеви	Друга књига Јездрина
Поновљени закони	Књига о Јестири
Исуса Навина	Књига о Јову
О судијама	Псалми
О Рути	Приче
Прва књига Самуилова	Еклесијаст или Проповједник
Друга књига Самуилова	Пјесма над пјесмама
Прва књига о царевима	4 Велика Пророка
Друга књига о царевима	12 Малих Пророка

Остале пак књиге (како говори Јероним) Црква додуше чита, као обрасце живота и због стварања морала, али њих не употребљује за потврду догмата, а то су:

Трећа књига Јездрина	Књига Барухова
Четврта књига Јездрина	Пјесма трију отрока
Књига о Товији	Историја Сузане
Књига о Јудити	О Валу и Дракону
Остатак књиге о Јестири	Молитва Манасијина
Књига мудрости	Прва књига Макавејска
Исуса сина Сирахова	Друга књига Макавејска

Новог Завјета све књиге (као што су уопште примљене) примамо и сматрамо канонским¹.

Овај члан у својој основи садржи исти члан Едуардова исповедања из 1553 године. Приликом ревизије 1563 године, поред других промена, у њега је унесена дефиниција Св. Писма, позајмљена из Виртембершког исповедања². Садржина члана се састоји из три дела: 1) о значењу Св. Писма као извора догматског учења цркве, 2) о ауторитету Св. Писма и његовом односу према ауторитету цркве и 3) о саставу свих књига.

¹ Д. Јакшин, Вјероисповједање англиканске цркве. (Весник С. ц., 1928 нов.-дец., стр. 731).

² Hardwick, Articles, p. 125 n.4, cf. А. Рождественскій, Символическія и богослужебныя книги Англиканской церкви, стр. 108.

У своме учењу о Св. Писму VI члан очигледно утврђује протестантски принцип да је Св. Писмо потпуно довољно за спасење. Ово гледиште, на коме се заснива целокупно оправдање реформације, пролази кроз све верске одредбе Енглеске цркве, почев од десет Хенрихових чланова¹. Истина, у тим одредбама поред Св. Писма наводе се и други извори хришћанске вере, и то: три симбола старе цркве, верске одлуке прва четири васељенска сабора и херменевтичке творевине св. отаца и учитеља цркве, али у примању тих извора вере протестанти нису сматрали да отступају од свог основног принципа, јер и симболи и саборске одлуке, са њиховог гледишта, не садрже у себи ничега што се не би могло наћи у Св. Писму. Тумачења пак св. отаца имају ауторитет само под условом њихове сагласности са Св. Писмом². Али спроводећи тај протестантски принцип, англиканство, како овде тако и у другим тачкама хришћанског вероучења, тежи да уједини у себи и протестантска и католичка схватања.

Пре свега, забрањујући да се признају као догмати, тј. као чланови вере који су обавезни за примање, оне истине које немају за себе довољно основа у Св. Писму, VI члан не осуђује те истине саме по себи и не сматра их као заблуде или измишљотине, као што видимо на другим местима у „Articles“. Тиме самим члан даје вернима потпуну слободу да исповедају те истине као приватна и побожна мишљења која немају обавезног значаја за савест, али која у исто време могу да одговоре на религиозна питања поводом оних тачака хришћанског вероучења о којима хришћанска црква није донела свој одређени суд³. Овим се VI члан знатно разликује од других протестантских вероисповедања у којима је Св. Писмо „*omnis veritatis summa complectens quicquid ad cultum Dei et salutem nostram requiritur*“ (Conf. Gall., art. V)⁴.

Даље, и у погледу самих догмата вере, VI члан тежи да ограничи област формалног протестантског принципа који је он установио. Истине које су неопходне за спасење он дели, у односу према Св. Писму, на две категорије: једне од њих су

¹ Hardwick, Articles, pp. 241—242, cf. A. Рождественский, op. cit., стр. 109.

² Conf. et expos. fidei chr. (Helvetica), cap. II et XI (infin.), у Corpus et syntagma P. I, p. p. 3, 19, cf. A. Рождественский, op. cit., стр. 109.

³ A. Рождественский, op. cit., стр. 109—110.

⁴ Ibid., стр. 110.

јасно и тачно изложене у Св. Писму и према томе се до њиховог сазнања долази непосредно кроз читање Св. Писма (*legere*); друге пак, обрнуто, налазе се у њему нејасно, тамно, замршено (*implicite*) и могу се открити уз помоћ извесног умног процеса означеног у члану изразом „*probari*“ (испитивати; као вредно, ваљано потврдити). Излагање првих ништа не додаје њиховој унутарњој садржини јасно израженој у у Св. Писму; откривање других појављује се већ као неки додатак Св. Писму. Сам процес овога откривања, који се у члану означаје термином „*probari*“, може бити претстављен различито. „*Probatio*“ у ширем смислу може значити уопште испитивање, оцењивање на основу Св. Писма. У ужем смислу „*probatio*“ означава доказивање на основу сведочанстава Св. Писма, при чему истине које се доказују могу бити као логички закључак из самога Св. Писма, и цело доказивање може имати карактер чисте дедукције, а може се допустити и други случај, када истине имају извор независан од Св. Писма и по својој суштини не могу се извести из Св. Писма због недостатка доказа у њему и овда доказивање на основу Св. Писма имаће карактер обичне демонстрације, потврђивања истина новим разлозима, имаће карактер помоћног доказивања. Разлика између једног и другог доказивања одговара разлици која постоји између логичког закључка и доказа. У првом случају доказивање има карактер утврђивања неких истина први пут на већ датој основи, у другом случају има карактер потврђивања већ познатих истина које имају за себе друге основе поред оних које пружа Св. Писмо. На основу ове анализе израза „*probari-probatio*“ ми долазимо до закључка да истине у другом случају имају своју основу не у Св. Писму, него у неком другом извору, спољашњем према Св. Писму, а у исто време сродном њему, тј. у Св. Предању¹. На такво тумачење израза „*probari*“ ми наилазимо код умерених претставника англиканства, код тако званих припадника Високе црквене странке и између осталог код ритуалиста. Да овакво тумачење није резултат новијег покрета у англиканству сведочи то, што су аутори ирских чланова вере, који су били под чисто реформаторским утицајем, сматрали одговарајући део VI члана као недовољан и место њега саставили су члан

¹ А. Рождественский, *op. cit.*, стр 110 - 112.

овако: „Све што је неопходно да се зна за вечно спасење јасно је откривено у њему (Св. Писму); и нема ни једне истине те врсте која будући сакривена на једном месту не би била јасно и одређено изражена на другим местима“ (The Irish. Articles of Religion § 5)¹.

Утврђујући, дакле, протестантски принцип: да је Св. Писмо довољно за спасење, VI члан допушта и извесна ограничења тога принципа. Он не само да допушта слободу да се истине које немају за себе довољно основа у Св. Писму исповедају као приватна побожна мишљења, него отвара приступ Предању и при одређивању самих догмата вере. Члан само пориче Св. Предању значај самосталног извора догмата, тј. истина неопходних за спасење².

Глава друга

Веома нејасно и двосмислено изложено је у члану учење о ауторитету Св. Писма. Ауторитет Св. Писма је основан на његовом божанском пореклу, као речи Божије. Питање одакле Св. Писмо добија сведочанство свог божанског порекла различно се решавало од стране католика и протестаната. Римска црква на Тридентском сабору (Sess. IV, cap. 1) отворено је признала да ауторитет Св. Писма стоји у зависности од цркве, која, примивши Св. Писмо од апостола, непрекидно (*cantinuua successione*) га је чувала до наших дана. Али пошто је Римска црква схватила ту непрекидност на чисто спољашњи начин, као непрекидност власти, усвојивши последњој непогрешивост сведочанства, протестанти су ово сведочанство с правом одбацили. Прекинувши везу са црквом у њеној прошлости, протестанти су стали у непосредни, лични однос према Библији, последица чега је био крајњи индивидуализам у мишљењима о божанском ауторитету Св. Писма. Да би се отклонио тај индивидуализам, најозбиљнији претставници протестантизма почеше понова да се обраћају спољашњем сведочанству цркве. Али за њих је то сведочанство било приступачно само у форми сведочанства историје, ван праве живе везе са стварним животом Васељенске цркве. Зато је то историјско сведочанство остало за протестанте мртва реч као и

¹ Hardwick, Articles, p. 372, cf. A. Рождественскій, *op. cit.*, стр. 114.

² A. Рождественскій, *op. cit.*, стр. 329.

само Св. Писмо, које претставља собом опширно поприште за разне индивидуалне екскурзије религиозне мисли¹. Што се тиче учења Енглеске цркве, то у њему не налазимо одређено мишљење о ауторитету Св. Писма. У VI члану само стоји да под Св. Писмом треба разумети оне канонске књиге „у чији се ауторитет никад није сумњало у цркви“. Изгледа да се ауторитет Св. Писма ставља овде у зависност од цркве. Али из конструкције члана се не види да се у њему изражава вера у непогрешивост црквеног сведочанства. „Међутим, да је Енглеска црква имала у виду да изрази своју веру у непогрешивост црквеног сведочанства, каже А. Рождественски, она се не би задовољила фразеологијом члана, него би се неизбежно изразила одлучније с обзиром на оне жучне нападе којима је био изложен ауторитет цркве од стране протестаната у време састављања ових чланова; она би се не само позвала на тај ауторитет као основу своје вере у божанско порекло Св. Писма, него свакако би указала на саму основу непогрешивости црквеног сведочанства као што је то учинила Римска црква на Тридентском сабору (*continua successio*). Али се Енглеска црква уклонила од таквог одлучног изражавања своје вере у непогрешивост црквеног сведочанства“². Позивајући се на ауторитет цркве, VI члан прећуткује какву вредност он придаје сведочанству цркве. Још већу неодређеност има друга половина текста у којем се говори о ауторитету Св. Писма. Из члана се, на пример, не види о којој се сумњи говори у њему: да ли се та сумња односи на поједине чланове цркве или на саму цркву. У првом случају члан противречи историји, јер су још у првим вековима хришћанства постојале сумње у погледу неких књига Св. Писма потом узетих у канон. Ако се сумња односи на саму цркву, онда на који је начин црква могла или може сумњати у оно што сама признаје, тј. у ауторитет Св. Писма? Црква која сумња у себе, или, другим речима, која доживљује унутарње промене у времену, — није виша једина истинита црква у којој се чува непрекидност и непроменљивост општецрквеног сазнања вере за цело време њеног историјског постојања на земљи. Њена сведочанства из прошлости, у

¹ А. Рождественский, *op. cit.*, стр. 115—117.

² *Ibid.*, стр. 117—118.

таквом случају, само су глас историје, а сведочанство у садашњости је аритметички резултат приватних мишљења, која се зову друштвено мишљење. „И Енглеска црква се, изгледа, примећује А. Рождественски, не уклања од овог протестантског разумевања цркве и црквеног живота, када каже да она прима само оне канонске књиге „у чији се ауторитет никад није сумњало у цркви“, или још јасније: кад прима новозаветне књиге „ut vulgo ресерти sunt“ („као што су уопште примљене“), тј. иде у том погледу за мишљењем приватних лица и цркава, савремених или ранијих“.¹

После толико нејасно и неодређено изложеног учења о ауторитету Св. Писма у другом делу VI члана, долази набрајање светих књига. То набрајање налази се у трећем делу члана који у латинском тексту носи наслов: „Catalogus librorum Sacrae Canonicae scripturae Veteris testamenti“. Изразом у том наслову „Sacrae Canonicae“ појам о Св. Писму знатно се проширује у своме обиму, обухватајући собом канонске и неканонске књиге, међутим у претходном делу под Св. Писмом разумеју се само канонске књиге, и то само оне „у чији се ауторитет никад није сумњало у цркви“. Атрибут „canonicae“ при напред датој дефиницији „Sacrae Scripturae“ јавља се не само као сувишан, него проширује сам појам о Св. Писму. У енглеским члановима од 1571 године речи „Sacrae Scripturae“ биле су изостављене и наслов је добио друкчији смисао: „Of the Names and Number of the Canonical Books“ („О именима и броју канонских књига“). Побројене књиге, изгледа, треба сматрати за канонске, али пошто су из енглеског наслова изостављене речи „Sacrae Scripturae“, то се не види да ли све побројане књиге улазе у састав Св. Писма или само неке од њих, другим речима: да ли су те књиге баш оне о чијем се ауторитету није у цркви никад сумњало, или међу њима има и таквих које су биле под сумњом и као такве се не признају од Енглеске цркве за књиге свете, инспирисане².

У деоби књига Старог Завета на канонске и неканонске, VI члан слаже се са ставом старе Васељенске цркве и тиме се разликује од Римске цркве, која је на Тридентском сабору свима књигама Старог Завета признала канонски зна-

¹ А. Рождественский, *op. cit.*, стр. 119—120.

² *Ibid.*, стр. 120.

чај (Sess. IV. de cap. scr.)¹. Члан се завршава признањем канонског значаја свим књигама Новог Завета на основу критерија чију смо неодређеност напред споменули („ut vulgo recepti sunt“).

Глава трећа

Резимирајући резултате анализе VI члана добивене у претходним главама долазимо до ових закључака: а) протестантско учење — да је Св. Писмо довољно за спасење, излаже се овде са извесним ограничењем; б) појам о Св. Писму одликује се неодређеношћу у погледу обима и садржине; в) ауторитет Св. Писма ставља се у зависност од једне негативне ознаке — отсуства сумње у цркви, при чему се не говори какву вредност има сведочанство цркве уопште; г) због неодређености критерија за разликовање књига Св. Писма од других црквених списа, сам термин „канонски“ остаје неутврђен и без јасно одређене садржине².

Учење Енглеске цркве изложено у VI члану можда само по себи не би изазвало приговора са православног гледишта, али стављајући ово учење у везу с англиканским учењем о цркви изложеним у XX члану, ми долазимо до закључка да се то учење не слаже с учењем Православне цркве. Основна мисао која се садржи у VI члану могла би да буде истинита само у случају кад се мисли да се Св. Писмо налази у непогрешивој цркви. Само у њој Св. Писмо се јавља као довољан извор спасоносне истине, тј. уколико прави смисао његов открива, сазнаје и чува црква којом управља Свети Дух. Зато је потпуно основано рећи, како каже II глава „Посланице источних патријараха“, да „сведочанство католичке цркве нема мању силу од Божанског Писма“ и да је „све једно — да ли ћемо се ми научити од Писма или од Васељенске цркве“. Међутим англиканско исповедање, иако признаје цркву као „testis et conservatrix“ Св. Писма и присваја јој ауторитет „in fidei contraversiis“, допуштајући могућност противречности црквених одредаба са словом Божијим, очигледно негира значај Васељенске цркве као јединственог критерија Св. Писма, и

¹ H. Denzinger Enchiridion. . 1885, ss. 178—179.

² А. Рождественскій, *op. cit*, стр. 121.

тиме руши основ на којем стојећи Св. Писмо и може да остане меродаван извор спасоносне истине¹.

Уколико је учење Енглеске цркве о изворима хришћанског вероучења еволуирало у току времена може се судити по одлукама „Заједничке научне комисије за односе англиканских и православних цркава“, именоване на основу резолуције Ламбетске конференције из 1930 године. У четвртом одељку одлука те комисије, донесених на састанку у октобру 1931 године, налазимо две тачке које се односе на означено учење, и то: о хришћанском откривењу, и о Светом Писму и Предању.

О хришћанском откривењу комисија је донела ову одлуку:

„Примамо божанско откривење које је једном за свагда дано у Господу нашем Исусу Христу; а примамо га као што је откривено у Светом Писму, а објављено и предано од Апостола у Предању црквеном кроз векове делањем Светога Духа“².

Што се тиче Светог Писма и Предања, то у поменутом акту комисије прво наилазимо на констатације претставника Енглеске цркве, па затим источних православних цркава. Први се позивају на ауторитет св. Атанасија, а други на ауторитет св. Василија. Учинивши те констатације претставници обеју цркава сложили су се у овоме:

„Све што је потребно за спасење може бити основано на Светом Писму како га допуњује, објашњава, тумачи и разуме Свето Предање, које руководством Светога Духа пребива у цркви.

Слажемо се да под Светим Предањем разумемо истине предане од Господа нашега и од Апостола кроз свете Оце које су једнодушно и без престанка исповедане у неподељеној цркви, и које је црква учила под руководством Светога Духа.

Слажемо се да ништа што је у Светом Предању није противно Светом Писму. Иако се једно и друго може логички дефинисати и разликовати, ипак не могу бити одељени једно од другог нити од цркве“³.

¹ П. Лепорскій, Тридцать девять членовъ церкви англиской, стр. 23—24.

² Иринеј, еп. бачки, Одлуке заједничке православно-англиканске богословске комисије (Годишњак С. п. п., 1933, стр. 66).

³ Ibid., стр. 67.

II. О СВЕТОМ ДУХУ

Глава прва

Учење о Светом Духу налази се у V члану „Articles of Religion“, који у српскохрватском преводу гласи:

„Дух Свети, који исходи од Оца и Сина, исте је суштине, величанства и славе с Оцем и Сином, истинити и вјечни Бог“,¹ а у латинском:

„Spiritus sanctus, a Patre et Filio procedens, ejusdem est cum Patre et Filio essentiae, majestatis et gloriae, verus ac aeternus Deus“.²

Овај је члан позајмљен из Виртембершког исповедања и унесен је у исповедање Енглеске цркве тек 1563 године. Упоредба текстова из оба ова исповедања види се да у дефиницији догмата о исхођењу Св. Духа аутори енглеских чланова нарочито су изразили своју тежњу за спровођењем принципа измирења. Они су тежили, по мишљењу А. Рождественског, не само уједињењу протестаната или чак целог запада, који се сагласио са самовласном променом Никејског симбола од стране Рима, него и евентуалном измирењу запада и истока, који је остао веран предањима Васељенске цркве.³ Тежећи за остваривањем тога измирења, аутори енглеских чланова изоставили су у истом члану израз Виртембершког исповедања „ab aeterno“ („од века“) и тиме су пружили слободу за различно разумевање идуће реченице „procedere a Deo Patre et Filio“, која може означавати и вечно исхођење Духа од Оца и Сина и привремено Његово посланство. Да ово изостављање није било случајно сведочи онај део другог члана „Articles of Religion“ позајмљен из Виртембершког исповедања у којем је израз „ab aeterno“ остављен у неприкосновености. Изостављањем речи „ab aeterno“ из текста Виртембершког исповедања, који је усвојио V члан, енглеско исповедање, по мишљењу А. Рождественског, ослабило је католички догмат „Filioque“⁴, који је у истом члану „први пут осумњичен ако не у погледу своје истини-

¹ Д. Јакшић, Вјероисповједање англиканске цркве (Весник С. ц., 1928, нов. — дец., стр. 729).

² А. Рождественскиј, *op. cit.*, стр. 104.

³ *Ibid.*, стр. 104—105.

⁴ *Ibid.*, стр. 106 и 342.

тости, а оно у сваком случају у погледу своје важности, као критериј православља¹. Ипак и поред разног разумевања реченице „procedere a Deo Patre et Filio“, које пружа овај члан, он садржи у себи типично западно учење о исхођењу Св. Духа, што се потврђује уметком „Filioque“ у Никео-цариградски символ. У „Prayer Book“-у одговарајући део осмога члана тог символа гласи: „Who proceedeth from the Father and the Son“² — „Који исходи од Оца и Сина“. Отуд је потпуно разумљиво кад П. Лепорски каже да „члан пети садржи општезападни догмат о исхођењу Св. Духа од Оца и Сина“ и према томе у њему се изражава учење противно православном³. У истом смислу се изражава и Д. Јакшић⁴. Осми члан Никео-цариградског символа са уметком „Filioque“, и у пуном облику, налази се у „Prayer Book“-у у чину причешћа (The communion). Међутим на другим местима те исте књиге, на пример, у одељцима: „Јутарња молитва“ („Morning Prayer“)⁵ и „Вечерња молитва“ („Evening Prayer“),⁶ члан осми се наводи у скраћеном облику: „I believe in the Holy Ghost“ — „Верујем у Духа Светога“.

Глава друга

Од друге половине 19 века са енглеске стране било је више одређених покушаја да се дође по овоме догматском питању до споразума са Православном црквом. Већ на Бонској конференцији 1875 године енглески и старокатолички претставници, у присуству претставника Православне цркве, изјавили су да исхођење од Сина разумеју у смислу „исхођења од Оца кроз Сина“, као што је то изражено код св. Јована Дамаскина, и да је уметак „Filioque“ учињен на један нелегалан начин.

Тезе, које су заједно били примили по овом питању на Бонској конференцији и англиканци и старокатолици, гласе:

¹ А. Рождественский, *op. cit.*, стр. 106.

² The Book of Common Prayer, p. 266.

³ П. Лепорский, *op. cit.*, стр. 46.

⁴ Д. Јакшић, Односи Православне цркве према хетеродоксним црквама на истоку и западу... (Гласник С. п. п., 1931, бр. 11—12, стр. 176).

⁵ The Book of Common Prayer, p. 47.

⁶ Ibid, p. 57.

I

„1) Ми сагласно примамо васељенске симболе и догматске одлуке старе неподељене цркве.

2) Ми сагласно признајемо да уметак „Filioque“ у Символ није ушао црквено-легалним путем.

3) Ми признајемо у сваком погледу излагање учења о Светом Духу како је оно одавно било код отаца неподељене цркве.

4) Ми одбацујемо сваки предлог и сваки начин изражавања који допушта на један или други начин признање двају начела: или ἀρχαί или αἰτίαι у Св. Тројици.

II

Ми признајемо учење св. Јована Дамаскина како је оно изражено у овим изразима у смислу учења старе неподељене цркве:

1) Дух свети исходи од Оца, као Начела (ἀρχή), Узрока (αἰτία), Извора (πηγή) Божанства.

2) Дух Свети не исходи од Сина јер у Божанству има само једно Начело (ἀρχή), само један Узрок.

3) Дух Свети исходи од Оца кроз Сина.

4) Дух Свети је слика Сина Који је слика Оца; Дух исходи од Оца и почива на Сину, и Син се открива кроз Њега¹.

Исто гледиште потврдила је Енглеска црква преко својих званичних претставника у „Заједничкој научној комисији за односе англиканских и православних цркава“, чији је састанак био одржан у октобру 1931 године. На томе састанку енглески и православни богослови заједно су примили ову одлуку:

„Што се тиче разлике учења о Светом Духу бележимо предлоге, које је примила конференција држана у Бону 1875 године. Одбацујући сваки предлог или облик изражавања, који би садржао постојање двају принципа или ἀρχαί или αἰτίαι у Светој Тројици, сматрамо за пријемљиво учење светог Јована Дамаскина и ранијих грчких Отаца да Свети Дух исходи од Оца кроз Сина“².

¹ Н. Арсењевъ, Учење Англиканства въ 39-ти „Articles of Religion“ (Έλπίς, Варшава, 1932, стр. 110).

² Иринеј, еп. бачки, Одлуке заједничке православно-англиканске богословске комисије (Годишњак С. п. п., 1933, стр. 68).

Какве ће бити реалне последице ове одлуке зависи од тога каквим ће путем поћи енглески богослови: да ли ће учење св. Јована Дамаскина и ранијих отаца „*διὰ τοῦ Υἱοῦ*“ — „*per Filium*“ разумети у смислу учења Православне цркве или ће поћи путем старокатолика. Ови су, као што је познато, признавши на Бонској конференцији незаконитост додатка „*Filioque*“ у Никео-цариградском символу, поступно почели да се враћају учењу Римске цркве. Судећи по изјавама у Ротердамској комисији од 1896 и 1907 године, старокатолици су задржали учење о „*Filioque*“ у смислу „*per Filium*“ као теологумену, као богословско мишљење. На тај начин они су признали Сина у акту исхођења као други узрок и посредника, а то ће рећи, као друго производно начело у Тројици¹. Та теологумена стокатоличких богослова, по речима С. Веселиновића, „не одговара догми о божанској монархији, пошто заводи место ове два узрока Духу, два врховна производна начела у Божанству, и руши одређени Васељенском црквом одношај између Лица у Тројици. *Filioque* протумачено латинском методом у смислу *per Filium* није ништа друго, него то исто *Filioque* о коме у Св. Писму нема ни речи, као ни о „*per Filium*“². Према томе тврђење старокатоличких богослова које је нашло свога израза у Ротердамској комисији од 1907 године, да учење источних отаца „*διὰ τοῦ Υἱοῦ*“ и наука о „*Filioque*“ стоје близу један другом тако да међу њима нема битне разлике³, нимало није основано. „Израз „*διὰ τοῦ Υἱοῦ*“ — тај „теологуменон“ источних отаца, каже Д. Јакшић, не сведочи о каузалном одношају Сина према Св. Духу, о чему најбоље свједочи сам св. Јован Дамаскин слиједећим ријечима: „Дух је Оца, јер исходи од Оца... Дух је и Сина, али не зато, што из Њега, већ зато што кроз Њега исходи од Оца. Јер је једини узрок Отац“⁴. „Формула „*διὰ τοῦ Υἱοῦ*“, коју употребљује св. Јован Дамаскин у ријечи о вјечном исхођењу Св. Духа, показује на сами начин вјечнога исхођења Св. Духа и служи изразом, који тумачи тај начин. Та формула изражава мисао о истовремености рођења Сина и исхођења Св. Духа и о најтјешњем узајамном одношају између Сина и Св. Духа у

¹ С. Веселиновић, Догматика православне цркве, стр. 414–424.

² Ibid., стр. 423.

³ Ibid., стр. 422.

⁴ Д. Јакшић, Лично својство Светога Духа, стр. 51.

самом моменту Њиховог произласка од Оца, наиме о одношају вјечнога сасуштествовања и вјечног проницања Њихова Једнога Другим¹.

Поред наведене опасности која проистиче из традиционалне везаности западних богослова с учењем о „Filioque“ чему су најбољи доказ старокатолици, за енглеске богослове постоји и друга препрека за остваривање примљене одлуке о Св. Духу у смислу Васељенске цркве. На ову препреку је указао каноник Douglas за време седнице „Заједничке комисије“ у Lambeth-у 1931 године. Кад су православни делегати, који су учествовали у тој комисији, предложили англиканцима да се изјасне за избацивање „Filioque“ из симбола вере — што би се показало као логички резултат признања нелегалности тога додатка, — тада је каноник Douglas уложио енергични протест против тога, говорећи да би „изостављање „Filioque“ у обичном енглеском богослужењу учинило непотребан бол многим хиљадама простих људи“³.

(Наставиће се)

Ф. Рајевски